

Memo

Cultuurhistorisch Memo Distelwegveer Buiskloterham

Monumenten en Archeologie, 2 maart 2022

Aanleiding

In aanloop naar een bestemmingsplan om land te gaan maken aan de westkant van Buiskloterham is MenA om cultuurhistorisch advies gevraagd.

Te onderzoeken gebied, waar het nieuwe land gepland is (rode omtrek). Ten noorden bevindt zich het Johan van Hasseltkanaal West, ten zuiden het Tolhuiskanaal en het water ten westen is het IJ (kaart: data.amsterdam.nl, 2022).

Conclusie

Door de voorgelegde plannen komen noch de zichtlijnen op het water noch de karakteristieke water- en wegenstructuur van het gebied in gedrang. Wel bestaat de kans dat het typisch grillige (want vanwege utilitaire overwegingen ingerichte) karakter van de IJ-oeveren te 'glad getrokken' wordt en daarmee haar historische gelaagdheid verliest. Objecten van cultuurhistorisch belang zijn de kademuur langs de Grasweg en een relict van de spoorpont. Grote delen van de oorspronkelijke bebouwing van het industriegebied zijn al gesloopt. Er zijn dan op hoofdlijnen ook geen bezwaren tegen het toevoegen van ecologisch en/of gebruiksgroen op die plek. Er is sprake van kansen om de – met het industriële verleden nauw verweven – visuele en functionele relatie tussen water en land te bevorderen door het toegankelijk maken van de locatie en een eventuele interactieve inrichting die past bij het ruige karakter van de plek. Overslagtechnieken zoals kranen op de kade of de voormalige spoorpont kunnen bij het ontwerpen als inspiratiebron dienen en de relictten geïntegreerd worden.

De kademuur langs de Grasweg vraagt bijzondere aandacht omdat het in dit gebied een van de weinige harde, voorheen industrieel gebruikte kades is die vrij toegankelijk zal blijven. De contour hiervan is zo mogelijk te behouden voor de leesbaarheid van het industriële verleden van de Buiskloterhampolder. Dit kan door op ecologische (meer)waarde te focussen die ook onder en op het water een plek kunnen krijgen en dus geen landaanpeming vragen (bijv. viskassen). Of door een duidelijke contour van de kade en evt. de bolders in het parklandschap op te nemen.

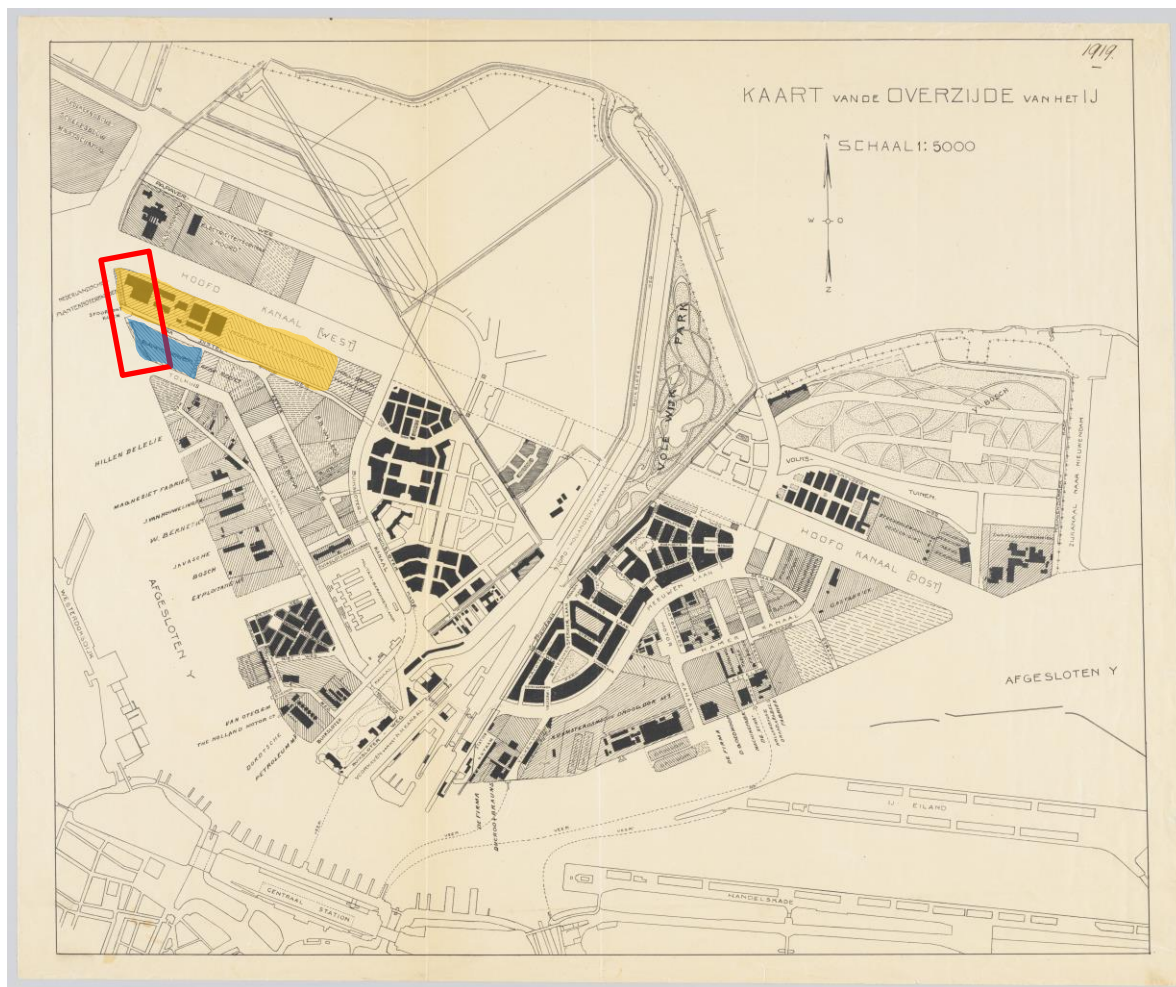
Analyse

Grote delen van de Buiskloterhampolder werden begin 20ste eeuw als industriegebied bestemd. Inmiddels is veel van de bedrijfsbebouwing gesloopt en deels al vervangen, maar de opzet van het gebied is nog voldoende leesbaar in de water- en wegenstructuur en de verkavelingswijze haaks hierop. Het deelgebied tussen de Johan van Hasseltkanaal-West en de Tolhuiskanaal met daartussen de Distelweg, is ook op deze kenmerkende wijze ingericht. Daardoor ontstaan fraaie zichtlijnen over de straat en het kanaal richting het IJ. Bovendien is de kop van de Distelweg, het aankomst/vertrekpunt van het Distelwegveer, een fraai uitzichtpunt over het IJ.

Dit vertrekpunt was allereerst bestemd voor bedrijfswagons. Rond 1915 werden op delen van de Distelweg en de Asterweg (en deels op de bedrijventerreinen) spoorwegen aangelegd. De spoortakken eindigden bij de kop van de Distelweg, waarvan (de) spoorpont(en) tot 1973 met regelmaat naar het rangeerterrein op Sporenburg in het oostelijke havengebied vertrok(ken). Zo kon dit industriegebied in Noord aangesloten worden op het (inter)nationale spoornetwerk. Direct ernaast kwam 1957 aan de kop van de Distelweg een aanlegpunt voor de gemeentever. Deze verbinding tussen Buiskloterham en de Tasmanstraat (Oude Houthaven) aan de overkant van het IJ bestaat nog steeds, maar sinds 2006 alleen nog voor voetgangers en fietsers. Van de spoorponten daarentegen zijn bijna geen fysieke sporen terug te vinden. Enige uitzondering is een constructiedeel van de aanlegsteiger.

Noordelijk en zuidelijk van de Distelweg lagen twee bedrijfskavels die tot aan het water van het IJ reikten. Op de noordelijke kavel vestigde zich als eerste bedrijf in 1913 de Nederlandsche Plantenboterfabriek. De zuidelijke kavel werd als eerste bezet door de Naamloze vennootschap Blaauwhoedenveem-Vriesseveem, gericht op het afhandelen van vracht. In de loop van de tijd zouden andere bedrijven (delen van) de kavels overnemen. Een visueel dominant bedrijf is vanaf 1928 de N.V. 'Electro' Zuur- en Waterstoffenfabriek, dat zich uitbreide tot aan beide kanten van de Distelweg. De historische bebouwing van beide kavels is anno 2022 compleet gesloopt.

Terwijl Blaauwhoedenveem-Vriesseveem eerst alleen het Tolhuiskanaal voor laden/lossen gebruikte, is op latere afbeeldingen duidelijk te zien hoe ook het front aan het IJ in gebruik was. Op de verstevigde kades werden met behulp van twee kranen op rails binnenschepen geladen/gelost. Voor de noordelijke kavel aan de Distelweg werd de toegang naar het water voornamelijk via de noordkant (het Johann van Hasseltkanaal West) geregeld, zodat de strook langs het IJ geen water gerelateerde functies herbergde. Enige uitzondering is een (wellicht openbaar toegankelijke) steiger voor vooralsnog onbekende doeleinden die hier tussen de jaren 1960 en 1970 was. Dit deel van de wal tegen het IJ was dus ook niet ingericht voor het aanmeren van schepen, en is tot de dag vandaag een schuine kade. Ter hoogte van de spoorpont liggen basaltblokken. De kademuur van het zuidelijke gedeelte daarentegen is waarschijnlijk nog de oorspronkelijke verstevigde kademuur inclusief vijf bolders uit de tijd dat er overslag plaatsvond. Op deze kade is in 1996 een aan Noord gewijd kunstwerk geplaatst van de beroemde beeldhouwer André Volten (1925-2002, zijn atelier bestaat nog altijd als museum Villa Volten aan de Asterweg even verderop). Rond dezelfde tijd werd parallel aan de kade de verlengde van de Grasweg aangelegd met een brug over het Tolhuiskanaal. Daardoor is sindsdien ook het zuidelijke deel van de West-Buiskloterham aangesloten op de Distelweg en het Distelwegveer.

Kaart van Amsterdam Noord, 1919. De buitenste zones langs het IJ/Noordzeekanaal zijn bestemd als bedrijventerreinen. Het 'hart' rond het Noordhollandsch Kanaal daarentegen was voorbehouden aan woonbebouwing en groen. De rode omtrek geeft het te onderzoeken gebied aan. Op de kavel noordelijk van de Distelweg is het grote complex van de Nederlandsche Plantenboterfabriek ingetekend (geel gemarkeerd), op de meest westelijke kavel zuidelijk van de Distelweg staat de naam Blauwhoedenveem (blauw gemarkeerd) (SAA, KOKA00388000001).

Uitsnede van een foto (datum onbekend) van het zicht vanuit het IJ op Blaauwhoedenveem-Vriesseveem met op de achtergrond de Plantenboterfabriek (SAA, OSIMoooo4005685).

Uitsnede van een foto uit 1972. Op de kop van de Distelweg is links de poort en pontfuik voor de spoorpont en rechts de fuik van de Distelwegveer te zien. Het gebied wordt gedomineerd door de 'Electro' Zuur- en Waterstoffenfabriek (later AGA), waarbij vermoedelijk ook de schoorsteen en de kranen op de kades horen (SAA, Booooooo34205).

Foto van de pontsteiger Distelwegveer uit 1957. Op de voorgrond de rails naar de spoorpont, op de achtergrond het uitzicht over het IJ (SAA, 010009013195).

Overzicht zichtlijnen en uitzichtpunten bedrijventerrein Buiksloterham Centraal (Bureau Monumenten & Archeologie 2003: De Noordelijke IJ-oever. Een cultuurhistorische effectrapportage, p. 96-99).

Links: Relict spoorpont ter hoogte van de Distelweg (MenA, 2022).

Rechts: Kademuur met bolders langs de Grasweg (MenA, 2022).

Bronnen

- aga-museum.nl/distelweg-pont/
- amsterdam.kunstwacht.nl/kunstwerken/bekijk/1427-zonder-titel-volten
- Beeldbank Stadsarchief Amsterdam (SAA)
- Bureau Monumenten & Archeologie 2003: *De Noordelijke IJ-oever. Een cultuurhistorische effectrapportage*. Te vinden onder amsterdam.nl/kunst-cultuur/monumenten/publicaties/rapporten/noordelijke-ij-oever/
- geschiedenis-van-amsterdam-noord.nl/pontveren/
- Monumenten & Archeologie 2016: *Stad om het IJ. Cultuurhistorische verkenning en waardering als uitgangspunt voor gebiedsontwikkeling*. Te vinden onder <https://www.amsterdam.nl/kunst-cultuur/monumenten/publicaties/rapporten/stad-om-het-ij/>
- Monumenten & Archeologie 2019: *Memo Herijking Buiksloterhampolder 2019*.
- theobakker.net/pdf/IndustrieBuiksloterham.pdf